

HAMSUN OG TSJEKHOV - STILISTISK GJENKLANG. ERFARINGER FRA MITT VIRKE SOM OVERSETTER

Eleonora Pankratova

Som vel kjent finnes det tre ord i norsk språk som korresponderer med begrepet “to translate”: å oversette, å tolke og å gjendikte. Det siste, som betyr å skape, “å skrive på ny, “to recreate”, er mest aktuelt særlig når man oversetter en slik ypperlig stilist som Knut Hamsun og samtidig tror at oversetteren er på en måte medforfatteren. Man må stadig huske at det eksisterer to ytterligheter som gjelder forhold til prosessen med å oversette:

1) boksstavtrelldom: når oversetteren, for å være presis, oversetter ikke mening, men separate ord eller setninger med slikt resultat at det kan gjøre teksten uforståelig og latterlig. (Dessverre forekommer det fortsatt.)

2) ustyrlig fantasi: som ofte produserer unøyaktighet, forsømmelse, på grensen til slurv i arbeidet.

Hamsun i Russland... det er en lang, endløs historie om denne leserens kjærlighet og publisering av hans verker og alle slags litterære kommentar, artikler, essayer, de siste ofte delvis forskning, delvis subjektive opplevelser.

La meg begynne med en adekvat og original oversettelse av Hamsuns *Ringen sluttet*, av Sofia Fridland.

Her er aller første avsnittet fra Hamsuns tekst på norsk:

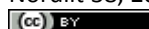
Naar folk møter op paa Bryggen til Kystbaaten saa gir det dem ingen Indtækt, men heller ingen Utgift, det balansere kanskje med Fradrag for litt skoslit... En særskilt Oplevelse, et Syn for Guder, en eller anden sand Velsignelse ! Nei, nei! Nogen Folk og Kasser iland, nogen Folk og Kasser ombord. (Hamsun, 1936, 5)

Så på russisk:

Когда люди идут на мол встречать каботажный пароход, это не приносит им ровно никакой прибыли, ровно как и убытка, получается то на то, если конечно не считать сбитых подметок..Может быть какие-то особые впечатления, зрелище для богов, другая благодать? Нет и нет, несколько человек и ящиков – на борт, несколько человек и ящиков - на берег (Hamsun, 1999, 5)

I den siste setningen av avsnittet står det “Nei, Nei” i originalen og,- “Нет и нет”, “Net I net “, i.e “Nei og Nei” på russisk, med bindeord “I” som betyr “og”. Akkurat

Nordlit 38, 2016 <http://dx.doi.org/10.7557/13.3753>

 © 2016 The author(s). This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution 4.0 International](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/) License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly credited.

dette ørlille bindeordet, konjunksjonen, er et av oversetterens viktige funn, det gir noe helt nødvendig til den russiske teksten, det skaper “riktig” intonasjon i hele passasjen.

Knut Hamsun... Hver setning, hver linje er viktig og kjær for oss, evige Hamsun-elskere. Det er som med William Shakespeare, og med Aleksander Pushkin hos oss. Jeg var heldig å kunne få oversette *Bjørger*, Hamsuns første roman på russisk (av og til kaller noen forskere den fortelling, men i utgaven av 1981 står det “roman”). Beretningen er naiv og sjarmerende og samtidig avspeiler den utviklingen av forfatterens litterære kunst. Den kan betraktes som en slags nøkkel til Hamsuns forfatterskap. Allerede her er konsentrert alle “typiske” hamsunske emner og motiver som karakteriserer hans forfatterskap som helhet. Det er selvfølgelig kjærlighet til norsk natur, irrasjonalisme når det gjelder hans personer, særlig de kvinnelige, først og fremst Laura, hun som er preget av impulsive handlinger er på en måte forgjenger til Victoria. Tor, den eldre broren til Bjørger, en vanvittig som vandrer i fjell og skriver dagbok, kan betraktes som forgjenger til forfatterens “jeg” i *Sult*. Også alle slags raringer, drømmere og originaler som vi møter blant heltene i andre romaner, skrevet senere (eksempelvis *Benoni*, *Rosa* og *August* -trilogien) – møter vi i *Bjørger*.

I *Bjørger* støtte jeg på noen problemer i oversettelsen av “bondedialoger”. Det var viktig å bevare “couleur locale”, å skape virkelig norsk bygde stemning. Når det gjelder valg av ord, valgte jeg disse som karakteriseres som nøytrale, romantiske, sentimentale og litt av russisk dialekt. Erfaring fra mine eldre kollegaer, som presenterte Bjørnstjerne Bjørnson på russisk, hjalp også. Ord som var forbundet med typiske norske begreper: frøken, pastor, konfirmasjon m.fl. var selvfølgelig bevart.

Det finnes en bemerkelsesverdig episode i *Bjørger*, i forbindelse med en lokal lærer som er nesten besatt av ønsket om å undervise mennesker. En varm sommerkveld prøver man å overbevise ham om å delta i allmenn moro, å drikke litt øl og å danse et par hallinger, men han nekter og holder en tale, nesten en slags forelesning:

“Jeg kunde svare dig paa ikke mindre enn fire slags sprog paa dette”, svarede skolemesteren med værdighet, som stod han over skolegutter “men det er nok circa omtrent det samme; for du var værd at sendes til Færøerne, som ligger selvfølgelig naturligvis i Europe, men bortenfor England – ah det brittiske rige, skulle jeg sagt, som så soleklart indlysende bliver det samme, og saa skulde du bo der hele din tid, forstaar du. For kong Jeremias siger i en af sine salmer – ah bøger vilde jeg selvfølgelig have sagt at, – ja – det var noget sligt, at du skulde ikke bo paa Guds grønne jord, men paa disse øerne, jeg nævnte, som ligger i en temmelig betydelig breddegrad, hvis fire sider ere omsuset av Atlanterhavets vande, - der kunne du vel være. Du sætter pletter paa en som ikke er din ligemand, maa du tro; – det kunde sømme sig for en annen graasidet, hvilket jeg ikke har villet sagt, men nævesid – ah – næsevis å modtage sligt, man lever forat lære, hvilken jeg just ikke mener børn bestandigt – jeg mener: jeg skulde oplyse baade en og anden her af laget om forskjelligt – og det i fire sprog, og saa har du hørt det, jeg vilde sige” .

Det var stille I flokken; de tyktes, det var tale det; især kjærringerne.

«Aa ja» sagde gamlingen, for hvem det nærmest var talt; blir det saapas i de andre sprogene, saa – (Hamsun,1981,121-122)

Hamsuns russiske forfatterkollega Tsjechov likte også å beskrive absurdiske taler og samtaler. I en av sine tidlige noveller omtaler han en bryllupsfest. (Tittelen er “Brak pa rasjotu”, (Fornuft-ekteskap, A Marriage of Convenience") Dessverre er novellen ikke oversatt hverken til norsk eller til engelsk, men den er vel kjent, populær i Russland, fordi er blitt filmet. Jeg siterer på engelsk. RGGU-stipendiat Lisa Levina hjalp meg med oversettelsen):

«A wedding dinner at widow Mymrina's house in Five-dogs sidestreet.

The telegraphist is one of the guests sitting at the table. He is screwing up his eyes in a coquettish way and every now and then starts to speak about electrical lighting -- without rhyme or reason. [...]

- Electricity, murmurs the man who has given the bride away, staring stupidly at his plate. – And if you ask me, this electric lighting is just a fraud. They put there a piece of coal and think that'll distract our attention!

You give us some fire, understand? The natural one, not the intellectual one.

- Had you ever seen an electric battery and of what does it consist, says the telegraphist, showing off, -- you would argue differently.

And you, mister... young man, -- don't have the honour of knowing your name, --, you'd better have a drink and fill our glasses than stand up for fraud.

(The bride - min forklaring – Eleonora Pankratova) - The mister wants to show his education and always speaks about something difficult to understand.

(The bride's mother - min forklaring – Eleonora Pankratova) - Thank God, we've lived a life with no education, and now we are marrying the third daughter off to a good man...

Richard Freeborn, i sin innledning til Tsjechovs samling, karakteriserer hans tidlige noveller slik:

There are undeniably instances in the stories of a certain haste and perfunctoriness, especially in the endings. But the sureness of psychological understanding of character and the sense of irony governing the study of

relationships are generally as mature as in the mid -1880 as at any time in his later career. ("The steppe" and other stories translated from Russian by Constance Garnett, 1991, S.XX)

Her er også to andre motsvarende samtaler (ført på butikken) fra Hamsun og Tsjekhov som demonstrerer en likhet, en gjenklang mellom de to store forfatterne:

Først fra *Bjørger*:

"Har dere ikke faaet noget nyt?" spurgte hun en dag.

"Ja!"

Han rejste seg og keg bort i glasskabet; der var det jo at stadsen skulde være.

"Fine skindhansker, broderede bæltter, filtsko, schavletter og sløjfer af silke og -- her kan du nu se!"

Hun tog et par handsker og gik; standsede ved døren; kom igjen tilbage.

"Vil du ha´ denne?" sagde hun og bød frem en halsesløjfe af sort silke.

"Hvad!"

"Versaagod!"

"Nej, er det muligt?"

"Ja, vil du ha´ den saa" –

"Tusind tak og mange tak ogsaa!"

Saa tog han hende I haanden.

"Hvor snil du er idag!" sagde han.

"Jeg er aldrig snil, jeg, mot dig!"

"Sligt snak. Du er altid snil mod mig."

"Jeg er saa rent ulykkelig."

"Naada!"

"Det er din skyld!"

"Du skræmmer mig."

"Ak!"

"Aa, ja! keg er saa lej!"

(Hamsun,1981,126)

Og i Tsjekhovs ” *Polinka* ” leser vi:

Polinka, a thin fair little person, whose mother is a head of a dress-making establishment is standing in the middle of the shop looking about for someone.

A dark – browed boy runs up to her and asks very gravely:

“What is your pleasure madam?”

Nikolay Timofeitch always takes my order. [...].

Good-morning!” says Polinka, going up to him. “You see, I’m back again. . . "Show me some gimp", please. Nickolay Timofeitch lays several kinds of gimp before Polinka; she looks at the trimmings languidly and begins bargaining over them.

“Oh, come, a rouble’s not dear,” says the shopman persuasively, with a condescending smile. “It’s a French trimming, pure silk. . . .

Polinka bends still lower over the counter and asks softly:

"And why did you leave us so early on Thursday, Nikolay Timofeitch?"

"Hm! It's queer you noticed it," says the shopman, with a smirk. "You were so taken up with that fine student ...

Nikolay Timofeitch screens Polinka and trying to conceal her emotion and his own, wrinckles his face into a smile and says aloud:

There are to kinds of lace, madam: cotton and silk! [...]

And seeing that her tears are still gushing he goes on louder than ever

“Spanish, rococo, soutache, Cambray... stockings, thread, cotton silk...”

(*The darling and the other stories from Anton Tchekhov, from Russian by Constance Garnett, 1925, 71-80*)

Når bestemmer vi oss for å oversette en Hamsun-tekst på ny, særlig verk som allerede oversatt er oversatt flere ganger?

Hvis noe var oversatt ikke adekvat eller når en oversetter har en følelse av at noe er mistet, ikke bemerket, utelatt. Hvis en oversetter, som en regissør på teater,

tror at han/ hun kan meddele noe nytt i forbindelse med teksten, å gi en helt ny interpretasjon, fortolkning av et litterær verk til sine samtidige lesere.

Slik var historien med Hamsuns *Sværmere*» (1904), som var utgitt flere ganger, i forskjellige oversettelser, med uadekvate titler, alle i singularis, *Fantast* (1907), *Drømmer* (1909), *Galning* (1909), (de ville lyde slik på norsk). Det er ikke morsomt, ikke interessant å lese når det er feil eller falsk intonasjon. Det var glemt eller ubemerket at verket er fullt av humor, ironi og groteske scener. Hamsun selv var fornøyd med boken, betraktet den som en av sine beste, karakteriserte den som morsom og livsglad, "...roman med lyst og god humor" sier han i brev till Albert Langen fra 24 september 1905 (*Knut Hamsuns brev*.1996, bd 2,319)

Senere, i brevet til den russiske forleggeren Konstantin Pjatnitski fra 22. 11. 1908 skriver Hamsun: "Meddel meg, vennligst om romanen *Sværmere* er oversatt og utgitt i Russland. Den utkom her i Norge uten å vekke oppmerksomhet, skjønt den er ett av mine beste og mest levende verker ..." (*Knut Hamsuns brev*.1996, bd 3,11)

Mitt mål som oversetter var å gjøre slik at en bok skrevet akkurat for et hundre år siden var adekvat til originalen og morsom å lese, også for unge lesere. Tsjekhovs språk var også et mønster for meg her.

Her er igjen to andre motsvarende sitater fra to store forfattere som illustrerer stilistisk gjenklang. En kommer fra en av de aller siste sidene i *Sværmere*, hvor Hamsun er ironisk i skapningen av en kvasifilosofisk dialog mellom ulykkesfuglen presten og lykkelige Rolandsen. Samtidig viser forfatteren sin varme og menneskelige sympati for begge:

Det tegnet til lysere dager for Levion også idet præsten lovet å gjøre sit at han blev gjen indsat i medhjælper embedet. Det jævnet seg vel allesammen.

Hvis nu ikke De skulle mot nord og jeg mot syd så kunde vi slået følge, sa Rolandsen.

Ja, svarte presten. Men la oss huske på, kjære Rolandsen at vi drager i syd og vi drager i nord, men vi skal møtes alle en gang på samme sted. Således vidnet han og var ufortrøden til det siste (Hamsun, 1999, 85)

Den samme stemning dominerer også i Tsjekhovs "Steppe".

Learning is a benefit to some, but others only muddle their brains. My sister is a woman who does not understand; she is set upon refinement, and wants to turn Yegorka into a learned man, and she does not understand that with my business I could settle Yegorka happily for the rest of his life. I tell you this, that if everyone were to go in for being learned and refined there would be no one to sow the corn and do the trading; they would all die of hunger. [...] And if all go in for trading and sowing corn there will be no one to acquire learning. And considering that each of them had said something weighty and convincing, Kuzmitchov and Father Christopher both looked serious and cleared their throats simultaneously. (Anton

Chekhov *The steppe and other stories* translated from Russian by Constance Garnett, 1991, 193.)

Uansett de store kulturforskjeller dominerer i disse episodene lik atmosfære, felles verdensoppfatning: grenseløse hav og grenseløs steppe, og kvasifilosofiske taler, som lyder naive, for ikke å si latterlige i en slik forbindelse. Man kan snakke om det som karakteriserer de to forfatterne som en følelse av tidens atmosfære, eller av “epokens språk”.

Man kan bemerke at en telegrafist var en betydningfull figur i slutten av det nittende århundret. Disse menneskene som hørte til småborgerstanden (“mesjane” – på russisk), var ikke velstående, men ofte ærgjerrige, ambisiøse, og de var på en måte representanter for utviklingen. Det er en telegrafist som begynner grotesk diskusjonen om elektrisitet for å virke som en viktig figur på bryllupsfesten i Tsjekhov-novellen omtalt her (*Brak pa rasjotu, A Marriage of Convenience*). Vi møter flere telegrafister i andre Tsjekhov-noveller. Det er også interessant å legge merke til at en av de mest berømte og begavete russiske oversettere fra skandinaviske språk, Peter Emanuel Hansen (1869 - 1942) av dansk avstamning, først arbeidet som telegrafist i Siberia og senere var leder for telegrafist-skolen i Sankt Peterburg (1881-1904).

Protagonisten i *Sværmere*, telegrafist Rolandsen, omtenksom og uvøren på samme tid, blir seierherre i livet på alle områder og får, når alt kommer til alt, Elise, datteren til nesskonge Mack, så og si “prinsessen og halve rike”.

Både Hamsun eller Tsjekhov trodde på oppbyggelig og opplysningens rolle av litteratur. De var begge “antigoktrinører” hvis man bruker uttrykk av en berømt russisk litterær forsker og universitetslektor Vladimir Turbin. Begge skapte mange personer som uttaler kvasifilosofiske sanheter.

Som konklusjon må jeg si at når jeg har arbeidet med Hamsuns tekster, brukte jeg ofte Tsjekhovs språk som mønster. Hans verker har typologisk likhet med Hamsuns. Det gjelder samfunnsmiljøet, de psykologiske typene, oppfatningen av den daværende virkeligheten. Både Hamsun og Tsjekhov betraktet sine personer med sympati og ironi og det skapes slektskap mellom de to store forfattere.

Men egentlig kan man ikke unngå spørsmålet: på hvilken måte er disse to prinsipielt forskjellige? Hamsuns personer har nær tilknytning til liv, i lykke og sorg, i dårlige og gode stunder, mens Tsjekhovs personer ofte ikke føler livets glede, de er ikke i stand til å være lykkelige, tror ikke på menneskets anstrengelser, “alt er likegyldig” for dem. (Akkurat dette navnet bæres av en av kapitlene i Erling Sandes bok *Det forspilte liv - en studie I Tsjekhovs novellediktning*). Sorg, vemod, lengsel, kjedsomhet – disse ord kan karakterisere Tsjekhov prosa. Menneskenes tilværelse er ofte betraktet som innholdsløs. Jeg tror at en slik sammenligning er produktiv og håper kan være av noe interesse ikke bare for Hamsun-oversettere til russisk, men også for Hamsun og Tsjekhov-forskere.

Bibliografi

Hamsund, Knut Pedersen, *Bjørger*. Bodø: Trohaugs forlag A.S. 1981.

Hamsun, Knut, *Sværmere*. Oslo: Gyldendal 1999.

Knut Hamsuns brev. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag. Utgitt av Harald Næss 1994-1999.

Anton Chekhov *The steppe and other stories* translated from Russian by Constance Garnett. London: Published by David Cambell Ltd. 1991.

The darling and the other stories from Anton Tchekhov from Russian by Constance Garnett. London: Chatto & Windus 1925.

Erling Sande *Det forspilte liv En studie I Tsjekhovs novellediktning*. Oslo: Solum Forlag A/S 1987.

Незнакомый Гамсун. Бьёргер. Статьи Письма. Мурманск, Рекламная полиграфия 2001 *Neznakonij Gamsun. Bjorger Statji Pisma*. Murmansk: Reklamnaja poligrafia 2001

Кнут Гамсун. Круг замкнулся. Москва, Текст, 1999 Gamsun, Knut. *Krug zamknulsja* Moskva: Текст 1999.

Кнут Гамсун. Мечтатели, Москва, ОГИ, 2006 Gamsun, Knut. *Mechtateli*. Moskva: Ogi 2006/

А.П. Чехов Собрание сочинений, Москва, Худ лит 1954-1956. А.Р. Tsjekhov *Sobranije soshinenij*. Moskva: Hudozestvennaja literature 1954-1956.

Summary:

The Norwegian term *å gjendikte*, meaning “to recreate”, is always my guiding principle while translating Norwegian literature into Russian. Intonation is a very important factor. For example in the earliest Hamsun novel, *Bjørger* (1878), it was very important for me to present a rural Norwegian atmosphere while avoiding incorrect associations and allusions and also bearing in mind strong cultural differences. While working with Hamsun’s *Sværmere* (1904), it was essential that I pay careful attention in conveying the right intonation and word choice, so that the reader could properly perceive the irony and humor of the novel. In many cases, the language of Chekhov, whose characters sometimes have typological resemblance to Hamsun’s, was a stylistic pattern for me. This article will use quotations from both authors to illustrate this stylistic resonance.

Biografi:

Eleonora Pankratova, født i Sankt-Petersburg (Leningrad), noralauri@yahoo.com. Utdannet filolog, MGU, PhD i norsk litteratur, æresmedlem i Hamsun-selskapet, medlem av forfatterforeningen i Moskva, medlem av UTR (Union of translators of Russia), medlem av FITlit translation committee. Frilanser. Har oversatt Knut Hamsuns romaner *Bjørger* og *Sværmere*, og en rekke av hans noveller, artikler og brev, Hamsuns biografi *Sværmer og Erobrer* av Ingar Sletten Kolloen. Redigerte bibliografien *Knut Hamsun i Russland*, har redigert flere Hamsun samlinger. Publiserte en rekke artikler, innledninger til bøker forbundet med Hamsuns forfatterskap. Har oversatt også verker av Sigrid Undset, Nils Johan Rud, Knut Faldbakken, Jostein Gaarder.

Nøkkelord:

Tsjekov, Hamsun, mønster, gjenklang, forgjenger, stemming, skape